

УДК 332.2.021:336.051:332.365

В. А. Голян,

д. е. н., професор, заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів, Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", м. Київ

Н. А. Третяк,

к. е. н., науковий співробітник відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів, Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", м. Київ

О. В. Каленська,

молодший науковий співробітник відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів, Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", м. Київ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПРОЕКТНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИМ ЗЕМЕЛЬНО-ГОСПОДАРСЬКИМ КОМПЛЕКСОМ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ

V. Golyan,

Doctor of Science (Econ.), Professor, Deputy Director for scientific work, Head of the Department Economic Issues of Land and Forest Resources, Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development National Academy of Sciences of Ukraine"

N. Tretiak,

Candidate of Science (Econ.), Researcher, Department Economic Issues of Land and Forest Resources, Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development National Academy of Sciences of Ukraine"

O. Kalenska,

Junior Researcher, Department Economic Issues of Land and Forest Resources, Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development National Academy of Sciences of Ukraine"

FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM OF PROJECT MANAGEMENT OF TERRITORIAL LAND-UTILIZATION COMPLEX: INSTITUTIONAL PRECONDITIONS OF FORMATION

У статті сформовано фінансово-економічний механізм управління територіальним земельно-господарським комплексом, який включає інструменти стимулювання, податкові інструменти та фінансово-економічні гарантії, санкції, компенсації та стягування. З метою підвищення ефективності застосування інструментів фінансово-економічного стимулювання процесів розширеного відтворення земельно-ресурсного потенціалу пропонується забезпечити подальшу диференціацію плати за землю, розширити перелік інструментів кредитно-фінансової та інвестиційної політики у сфері землекористування, результативніше використовувати інструменти міжнародної технічної допомоги. Встановлено, що необхідною передумовою формування фінансово-економічного механізму проектного управління територіальним земельно-господарським комплексом є прив'язка фінансових потоків, які генеруються шляхом перерозподілу земельної власності, до виконання проектів соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць; проектів екологічного реінжинірингу деградованих та порушених земель; проектів землеустрою.

In the article the financial and economic potential of territorial land complex management has been formed; it includes stimulating and fiscal instruments as well as financial and economic

guarantees, sanctions, compensations and collections. In order to increase the efficiency of application of instruments of financial and economic stimulation of the expanded land and resource potential reproduction processes, it is suggested to ensure further differentiation of land fee, expand the set of instruments of credit, finance and investment policy in the field of land management and more effectively use the instruments of international technical support. It has been determined that the necessary precondition for establishing financial and economic mechanism of project management of territorial land complex is to tie financial flows generated by means of landed property redistribution to fulfilment of projects of social and economic development of administrative and territorial units; projects of ecological re-engineering of degraded and disturbed soils; and organization of land exploitation projects.

Ключові слова: фінансово-економічний механізм, проектне управління, земельно-господарський комплекс, земельний податок, стимулювання, інвестиційна політика, землеустрій.

Key words: financial and economic mechanism, project management, land complex, land tax, stimulation, investment policy, organization of land exploitation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Просторові обмеження у використанні окремих категорій земель, характер землекористування та масштаби господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу виступають базовими детермінантами формування територіальних земельно-господарських комплексів. Виходячи з ареалу діяльності землекористувача чи групи землекористувачів можна виділити територіальний земельно-господарський комплекс адміністративної області, окремої природно-кліматичної зони, адміністративного району, територіальної громади базового рівня, суб'єктів господарської діяльності, а також їх об'єднань, домогосподарства.

Враховуючи багатокомпонентність та поліфункціональність територіальних земельно-господарських комплексів у зв'язку з неоднаковою спрямованістю використання різних категорій земель, виникає необхідність формування сучасного фінансово-економічного механізму управління такими комплексами, виходячи з наявних інституціоналізованих форм капіталізації земельних ресурсів, фіскальних інструментів регулювання господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу, важелів стимулювання процесів відновлення, відтворення та охорони земель. При цьому необхідно враховувати нормативні вимоги та виробничо-технічні особливості розробки проектів землеустрою в контексті поглиблення земельної реформи та необхідності консолідації земельних масивів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Починаючи з 1990 року і завершуючи 2015 роком у працях вітчизняних вчених [1; 2; 5] обґрунтовуються напрями вдосконалення фінансово-економічного механізму управління територіальними земельно-господарськими комплексами, виходячи з того інституціонального коридору володіння, користування та розпоряджання земельними ресурсами, який був сформований завдяки здійсненню окремих етапів земельної реформи. Обмежуючим чинником розширення спектра інструментів фінансово-економічного механізму управління територіальними земельно-господарськими комплексами виступало те, що не всі категорії земель стали повноцінним елементом системи товарно-грошових відносин,

зокрема у зв'язку з постійною пролонгацією мораторію на вільний оборот сільськогосподарських земель. Надзвичайно звуженим у структурі даного механізму є набір стимулів щодо активізації процесів відновлення та охорони земельно-ресурсного потенціалу, а також ефективного використання земель у господарському обігу.

ЦІЛІ СТАТТІ

Цілями статті є розробка інституціональних передумов формування фінансово-економічного механізму управління територіальним земельно-господарським комплексом, виходячи з необхідності розширення спектра інструментів стимулювання процесів раціонального використання та перерозподілу земельних ресурсів, доповнення існуючого набору важелів фіскального регулювання землекористування, а також диверсифікації фінансово-економічних гарантій, санкцій, компенсацій та стягувань, пов'язаних із залученням земельної складової природного багатства у відтворювальний процес.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Прикметними рисами інституціональної архітектури управління земельною складовою природного багатства, яка сформувалася в пострадянський період, є збереження численних рудиментів командної економіки в управлінні землекористуванням, консервація половинчастих форм перерозподілу земельної власності, надмірна уніфікованість інструментів фінансово-економічного регулювання землекористування. Саме відсутність сучасного фінансово-економічного механізму управління територіальними земельно-господарськими комплексами не давала можливості повною мірою використати усі можливі резерви та стимули щодо умонтування в перелік стратегічних напрямів діяльності землекористувачів пріоритетів усунення проявів природоруйнівного характеру землекористування, впровадження технологій ґрунтозахисного землеробства, здійснення комплексу агроекологічних поліпшень, зокрема проведення агролісомеліоративних та гідромеліоративних заходів.

На нашу думку, сучасний фінансово-економічний механізм управління територіальними земельно-господарськими комплексами має включати значно ширшу, ніж на даний момент специфікацію методів, важелів та інструментів фіскального, компенсаційного та фінансово-кредитного забезпечення відтворення земельно-ре-

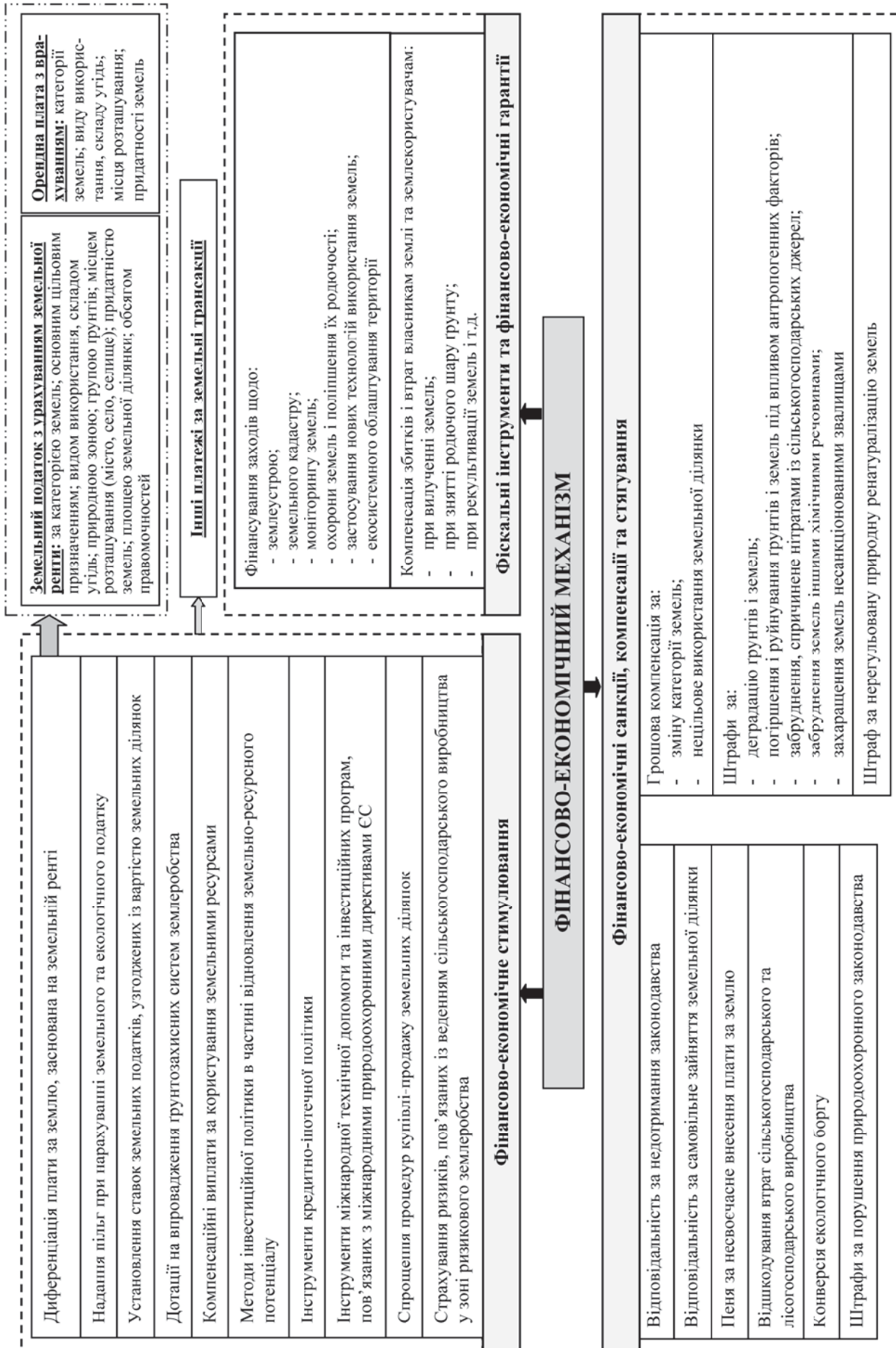

Рис. 1. Фінансово-економічний механізм управління територіальним земельно-господарським комплексом

сурсного потенціалу. При цьому має враховуватися фактор сприяння ефективній реалізації проектних рішень щодо перерозподілу земельних ресурсів, а також ідентифікації прав власності на них.

Фінансово-економічний механізм проектного управління територіальним земельно-господарським комплексом має являти собою систематизовану сукупність фіскальних інструментів, підойм фінансово-економічного стимулювання та фінансово-економічних гарантій, санкцій, компенсацій та стягувань (рис. 1).

Основне призначення інструментів фінансово-економічного стимулювання полягає у мотивуванні землевласників, землекористувачів чи інвесторів до раціонального, ґрунтозахисного використання земель та систем землеробства за рахунок диференціації плати за землю (на землях з кращою та гіршою якістю, родючістю), заснованій на земельній ренті; надання дотацій на впровадження ґрунтозахисних систем землеробства; надання різного роду пільг; здійснення компенсаційних виплат; страхування ризиків, пов'язаних із веденням сільськогосподарського виробництва у зоні ризикового землеробства тощо. Основною спрямованістю розширення переліку фіскальних інструментів та фінансово-економічних гарантій є формування інституціональних засад підвищення капіталізації та інвестиційної привабливості територіальних земельно-господарських комплексів. Фінансово-економічні санкції, компенсації та стягування мають забезпечити виконання вимог щодо раціонального використання земель та відтворення потенціалу продуктивності ґрунтів землевласників і землекористувачів, дотримання правил використання земельних ресурсів, встановлених законодавством.

Певною мірою низька результативність існуючого фінансово-економічного механізму управління територіальним земельно-господарським комплексом пов'язується з надмірною уніфікацією фіскальних інструментів регулювання землекористування.

Земельний податок, який виступає основним фіскальним інструментом, і його ставки мають враховувати величину земельної ренти, що виникає у зв'язку з використанням окремих категорій земель, не охоплює як прямий фіскальний регулятор всі категорії земель, не завжди враховує основне цільове призначення, групу ґрунтів, місце розташування, рівень придатності земель, пучок правомочностей. Відповідно ці вузькі місця в нарахуванні земельного податку екстраполюються на встановлення величини орендної плати за користування земельними активами, що в кінцевому підсумку призводить до втрати місцевими бюджетами потенційних надходжень плати за землю, що звужує можливості територіальних громад як щодо реалізації проектів соціально-економічного розвитку, так і формування фондів відтворення земельно-ресурсного потенціалу.

Квінтесенцією половинчастості та недолугості системи оподаткування сільськогосподарського землекористування є використання фіксованого сільськогосподарського податку, оскільки це не давало можливості ідентифікувати реальну базу стягнення фіскальних платежів за використання сільськогосподарських земель, що призвело до виникнення землекористувачів з надмірно високим рівнем концентрації земельних активів і врешті-решт прискорило агрохолдингізацію сільськогосподарського виробництва та поглибило кризові явища у соціально-економічному розвитку українського села [2, с. 8]. Багаторічне використання названого фіскального інструменту призвело до надмірного ви-

кривлення системи фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування в цілому і сприяло "вимиванню" потенційних податкових надходжень у бюджети територіальних громад базового рівня.

Одним з найбільш складних інституціональних розривів в системі фінансово-економічного регулювання землекористування є відсутність набору інструментів, які прямо і опосередковано закладали б екологічну домінують в діяльність землевласників та землекористувачів. Збереження й оздоровлення навколишнього природного середовища вимагає суттєвого зростання витрат фінансових ресурсів [7, с. 181]. Ця обставина спричиняє необхідність підвищення ефективності механізму фінансового гарантування та стимулювання, які б забезпечували і регулювали природоохоронні заходи. З огляду на це, важливою складовою фінансово-економічного механізму раціонального землекористування і природоохоронної діяльності є екологічні податки. Світовий досвід доводить, що активне застосування екологічних податків, в першу чергу, сприяє зниженню загального рівня забруднення природного середовища [8, с. 130—131].

Екологічний податок має виконувати функцію субсидування природоохоронної діяльності. Так, О. Веклич зазначає, що порядок стягнення екологічного податку повинен полягати у нарахуванні суми податку не за собівартістю екологічно деструктивної продукції, а з прибутку товаровиробників, що в кінцевому підсумку призведе до економічного стимулювання екологічно конструктивних змін у технології виробництва, а звідси — і до зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище; закладці в основу розрахунків принципу залежності від середніх граничних витрат товаровиробників на зменшення забруднення навколишнього природного середовища; введенні коефіцієнтів коригування суми екологічного податку залежно від зростання або зниження концентрації токсичних речовин в оподатковуваній продукції, тобто встановленні системи прогресивного або регресивного екологічного оподаткування [1, с. 69].

Це особливо актуально для сучасної практики землекористування, оскільки підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС вимагає імплементації комплексу природоохоронних директив, які передбачають додаткові обмеження та вимоги до суб'єктів сільськогосподарського землекористування, особливо в частині охорони вод від забруднення нітратами від сільськогосподарських джерел.

Вагомою складовою фінансово-економічного механізму проектного управління територіальним земельно-господарським комплексом виступають методи інвестиційного забезпечення, головним завданням яких є попередження шкоди навколишньому природному середовищу, а також створення умов для компенсації завданих збитків деградацією ґрунтів і земель; погіршенням і руйнуванням ґрунтів і земель під впливом антропогенних факторів; забрудненням, спричиненим нітратами із сільськогосподарських джерел; забрудненням земель іншими хімічними речовинами; захащенням земель несанкціонованими звалищами.

На думку О. Кашенко, до першочергових напрямів інвестиційної політики у сфері природокористування можна віднести: вирішення проблем регенерації, розробки і впровадження на цій основі ресурсозберігаючих технологій; розробку нових і вдосконалення існуючих конструктивних матеріалів; забезпечення комплекс-

сного освоєння, використання і охорони природних ресурсів; розширення комплексності використання кожного виду ресурсів; інтенсифікацію розвитку природо-експлуатуючих галузей [5, с. 141].

Більшість цих напрямів можна поширити і у сферу землекористування. Але в даний час постало нове надзвичайно складне завдання: як змусити високоприбуткові вертикально та горизонтально інтегровані об'єднання суб'єктів аграрного підприємництва інвестувати проекти екологічного реінжинірингу виснажених та деградованих надмірною монокультурізацією земель? На нашу думку, варто розширити перелік інструментів фіскального впливу на землекористувачів за порушення вимог невиснажливого землекористування з метою упередження процесів ерозії та деградації ґрунтів, проявів окислення та засолення, неконтрольованої природної ренатуралізації сільськогосподарських угідь в зоні ризикового землеробства.

Незважаючи на численні пропозиції вітчизняних вчених, зокрема щодо розширення переліку трансакцій із земельними ресурсами, які мають підлягати оподаткування, у відповідних нормативно-правових актах (Земельний та Податковий кодекси України [4; 6]) не інституціоналізовано додаткові фіскальні інструменти, надходження яких дозволило б суттєво збільшити базу фінансування заходів щодо вдосконалення системи землеустрою в цілому, ведення земельного кадастру, здійснення моніторингу земель, охорони земель і поліпшення їх родючості, застосування нових технологій використання земель, екосистемного облаштування територій. Не відпрацьованими залишаються інституціональні засади та методологічні підходи щодо компенсації збитків і втрат власникам землі та землекористувачам при вилученні земель, знятті родючого шару ґрунту, рекультивативації земель.

У зв'язку з несформованістю інституціонального середовища земельних відносин та численними інституціональними розривами в системі землеволодіння та землекористування вагомою складовою фінансово-економічного механізму управління територіальним земельно-господарським комплексом мають бути фінансово-економічні санкції, компенсації та стягнення [3, с. 73]. В першу чергу має отримати необхідне методичне супроводження грошова компенсація за зміну цільового призначення земель та нецільове використання земельної ділянки. На основі оцінки величини збитків, завданих окремими категоріями землекористувачів, мають бути введені штрафи за деградацію ґрунтів і земель, погіршення і руйнування ґрунтів і земель під впливом антропогенних факторів, забруднення спричинене нітратами із сільськогосподарських джерел, забруднення земель іншими хімічними речовинами, захаращення земель несанкціонованими звалищами.

Виходячи з того, що економічна криза в кінці минулого століття найбільш деструктивно вплинула на сільськогосподарське виробництво в зоні ризикового землеробства і використання меліорованих земель набуло нерегульованого характеру, що супроводжувалось масштабною природною ренатуралізацією земель, така ренатуралізація не має йти в розріз з пріоритетами екологічно безпечного землекористування. З цією метою має бути інституціоналізовано штрафи за нерегульовану природну ренатуралізацію земель, яка призводить до деградації агроландшафтів та інтенсифікації ерозійних та дефляційних процесів.

У практиці землекористувань мають місце незаконні захоплення земельних ділянок у зв'язку з прогалинами у вітчизняному законодавстві та відсутністю сучасних інститутів громадянського суспільства, особливо у сільській місцевості, спостерігаються значні втрати сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва внаслідок неупорядкованості відносин щодо відведення в натурі природоохоронних зон, мають місце прояви незаконних вирубок лісу та надмірної монокультурізації сільськогосподарського виробництва (в першу чергу це стосується сільськогосподарських підприємств, які входять у вертикально інтегровані підприємницькі об'єднання).

З огляду на сказане, необхідно запровадити фінансово-економічні санкції, які упереджуватимуть порушення природоохоронного законодавства, самовільне заняття земельної ділянки, несвоєчасне внесення плати за землю, а також сприятимуть підвищенню ефективності відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва. Спрямованістю фінансово-економічних компенсацій має бути також конверсія екологічного боргу, який виник у багатьох природокористувачів у зв'язку із скрутним фінансовим становищем та нерозвиненістю об'єктів природоохоронної інфраструктури.

Посилення дієвості впливу інструментів фінансово-економічного стимулювання на процеси розширеного відтворення земельно-ресурсного потенціалу стане можливим за умови:

1) подальшої диференціації плати за землю, заснованої на земельній ренті, та розширення бази земельного оподаткування через ведення прямих податкових регуляторів за використання земель водного фонду та земель лісгосподарського призначення;

2) більш активного використання механізму надання дотацій землевласникам та землекористувачам, які впроваджують ґрунтозахисні системи землеробства та виконують вимоги природоохоронних конвенцій щодо переходу на модель низькоуглецевого розвитку;

3) надання пільг при сплаті земельного та екологічного податку лише у виняткових випадках, якщо це стосується об'єктів, які мають унікальне природоохоронне значення;

4) перегляду ставок земельних податків через врахування світових трендів оцінки вартості земельних активів з метою упередження проявів заниження тієї частини земельної ренти, яка перерозподіляється на користь громадян України;

5) підвищення результативності використання компенсаційних виплат за користування земельними ресурсами в разі реалізації проектів по розширеному відтворенню ґрунтового покриву та запобіганню ерозійних та дефляційних процесів;

6) застосування інструментів кредитно-фінансової та інвестиційної політики в частині залучення приватних вітчизняних та іноземних інвестицій у відтворення земельно-ресурсного потенціалу та реалізацію проектів землеустрою;

7) розширення спектра інструментів кредитно-іпотечної політики через розширення специфікації земельних активів, які можуть використовуватись у іпотечно-заставних операціях;

8) відпрацювання механізму більш результативного використання інструментів міжнародної технічної допомоги та інвестиційних програм, пов'язаних з міжнародними природоохоронними директивами ЄС;

9) спрощення процедур щодо здійснення операцій купівлі-продажу різних категорій земель через скорочення переліку обов'язкового виконання адміністративних вимог;

10) формування фондів зі страхування ризиків, пов'язаних із веденням сільськогосподарського виробництва у зоні ризикового землеробства, що закладе необхідні стимули для залучення додаткових інвестицій у гідромеліоративні системи, які забезпечать прийнятний рівень врожайності сільськогосподарських культур.

Необхідною передумовою формування фінансово-економічного механізму проектного управління територіальними земельно-господарськими комплексами є прив'язка фінансових потоків, які утворюються у зв'язку з використанням та перерозподілом земельних активів, до виконання трьох груп проектів:

— проекти соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, в тому числі територіальних громад (надходження плати за землю до місцевих бюджетів виступають джерелом фінансування інфраструктурних проектів);

— проекти екологічного реінжинірингу деградованих та порушених земель (джерелами фінансування таких проектів виступають надходження екологічного податку та плати за землю до бюджетів різного рівня, а також власні кошти землекористувачів та землевласників);

— проекти землеустрою (джерелами фінансового забезпечення таких проектів є кошти держави та територіальних громад, зокрема ті, які пов'язані з перерозподілом земельних активів, а також кошти фізичних та юридичних осіб — замовників виконання таких проектів).

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

З метою підвищення рівня капіталізації залучення земельних ресурсів у відтворювальний процес та посилення впливу земельної ренти, вилученої у землевласників та землекористувачів і акумульованої у місцевих бюджетах, на ефективність реалізації проектів соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, зокрема територіальних громад, проектів відтворення земельно-ресурсного потенціалу та проектів землеустрою необхідно сформувати фінансово-економічний механізм проектного управління територіальними земельно-господарськими комплексами, який включатиме розширену специфікацію інструментів фіскального, фінансово-кредитного регулювання, а також важелів стимулювання раціонального землекористування. В першу чергу потребує перегляду методологічне забезпечення визначення величини основного фіскального регулятора (плати за землю) на основі прив'язки бази нарахування земельного податку до світових трендів встановлення реальної вартості земельного капіталу.

Література:

1. Веклич О.О. Удосконалення економічних інструментів екологічного управління в Україні / О.О. Веклич // Економіка України. — 1998. — № 9. — С. 65—79.
2. Гасанов С.С. Фіскальне регулювання землекористування: інституціональне підґрунтя та територіальна асиметрія / С.С. Гасанов, В.А. Голян // Економіст. — 2015. — № 11. — С. 7—10.

3. Голян В.А. Оцінка впливу землекористування на екологічну стабільність та використання агроландшафтів / В. Голян, О. Каленська // Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд: збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 13—14 листопада 2015 року); Східноукраїнський інститут економіки та управління. У 3-х частинах. — Запоріжжя: ГО "СІЕУ", 2015. — Ч. 1. — С. 73—76.

4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 року № 2768-III // Офіційний вісник України. — 2001. — № 46. — 30 листопада. — С. 2038.

5. Кашенко О.Л. Фінансово-економічні основи природокористування / О.Л. Кашенко. — К.: Вища школа, 1999. — 303 с.

6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI // Офіційний вісник України. — 2010. — № 92. — 10 грудня. — С. 3248.

7. Третяк Н.А. Стан і проблеми реалізації фінансового механізму природокористування / Н.А. Третяк, О.В. Сакаль, О.В. Каленська // Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. ["Теоретична і практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності"], (м. Ірпінь, 25 березня 2015 року). — Ірпінь: Видавництво Національний університет ДПС України, 2016. — С. 181—184.

8. Management of International Water Resources: Institutional and Legal Aspects Development. New York: UN, 1975. — 271 p.

References:

1. Veklych, O.O. (1998), "Improving of economic instruments of environmental management in Ukraine", *Economy of Ukraine*, vol. 9, pp. 65—79.
 2. Hasanov, S.S. and Holian, V.A. (2015), "Fiscal regulation of land-use management: institutional basis and territorial asymmetry", *Ukrainian Journal Economist*, vol. 11, pp. 7—10.
 3. Holian, V.A. and Kalens'ka, O.V. (2015), "The assessing of land use impact on environmental sustainability and the use of agricultural landscapes", *Zbirnyk materialiv IX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Suchasni tendentsii v ekonomitsi ta upravlinni: novyj pohliad]*, Zaporizhzhia, Ukraine, 13—14 lystopada 2015 roku, pp. 73—76.
 4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), *The Code of Ukraine "Zemel'nyj kodeks Ukrainy"*, Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 46, p. 2038.
 5. Kashenko, O.L. (1999), *Finansovo-ekonomichni osnovy pryrodokorystuvannia [Financial and economic foundations of natural resources management]*, Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.
 6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), *The Code of Ukraine "Podatkovyj kodeks Ukrainy"*, Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 92, p. 3248.
 7. Tretiak, N.A. Sakal', O.V. and Kalens'ka, O.V. (2016), *State and problems of implementation of the financial mechanism of natural resources management materiali, Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Teoretychna i praktychna kontseptualizatsiia rozvytku finansovo-kredytnykh mekhanizmiv v umovakh novoi sotsial'no-ekonomichnoi real'nosti]*, Irpin', Ukraine, 25 bereznia 2015 roku, pp. 181—184.
 8. United National, (1975), *Management of International Water Resources: Institutional and Legal Aspects Development*, New York, UN.
- Стаття надійшла до редакції 26.10.2016 р.*